

Принципи доказовості у сфері психологічного оцінювання

<https://doi.org/10.67242/conference-2026-14>

Олена Савченко, докторка психологічних наук, професорка,

професорка кафедри загальної психології, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кафедри психології, Зігмунд Фройд Університету України, Київ, Україна

Вступ. На початку XXI століття принципи доказовості як певний науковий стандарт почали впроваджуватися в різних галузях психологічної практики, зокрема в психотерапії, психодіагностиці, психологічному оцінюванні (Bornstein, 2017). Історія так склалася, що провадження ЕВРА (Evidence-based psychological assessment) було загальмовано і більш бурхливим впровадженням цих принципів в сферу психологічної допомоги, і більшою зацікавленістю психологів-дослідників в методах, заснованих на самооцінюванні (Bornstein, 2017). За нашими оцінками, це призвело до негативних наслідків, які дуже виразно проявляються і в публікаціях українських дослідників, а саме: 1) використання в дослідженнях та в психодіагностичних заходах методик, які не пройшли крос-культурну адаптацію, а представлені лише перекладом; 2) відсутність доказів якості перекладу: процедур оцінювання перекладу експертами, опису процедури та результатів претестінгу; 3) виключення з опису методів дослідження основних психометричних показників (надійності, валідності, еквівалентності та ін.); 4) застосування неадаптованих, неперевірених на українськомовній вибірці процедур та методик для перевірки валідності нових методик або інструменту, що проходить адаптацію; 5) спрощене уявлення щодо процедури доказу валідності, що зводиться до представлення декількох коефіцієнтів кореляції, які демонструють умовний збіг за певними аспектами тих психологічних реалій, які оцінюються різними інструментами; 6) нехтування стандартами (APA, EFPA) щодо організації процедури крос-культурної адаптації, чек-листом (TARES) щодо представлення отриманих результатів в публікаціях. Мета роботи – визначити чіткі принципи щодо впровадження доказового підходу в процедуру та результат проведення психологічного оцінювання.

Обговорення. Розпочати формулювання принципів ЕВРА необхідно з ролі теорії та наукового обґрунтування вибору інструментів оцінювання. Теорія є не просто доповненням оцінки, вона визначає конструкт, який буде оцінюватися, підбір засобів оцінки та узгодження результатів їхньої комбінації. Отже, перший принцип: теорія та результати провідних досліджень керують процесом психологічного оцінювання від адміністрування до інтерпретації. Другим принципом має стати необхідність обґрунтування вибору того чи іншого інструмента для оцінки феномена, що досліджується. Це особливо важливо, коли є декілька конкуруючих методів, або декілька адаптацій однієї методики. ЕВРА припускає, що використання методів при відсутності доказів їх валідності, погіршує якість дослідження до того, що результати стають сумнівними (Bornstein, 2017). Хоча Американська психологічна асоціація визначає доказову практику в психології (ЕВРР) як «інтеграцію найкращих доступних досліджень з клінічною експертизою в контексті характеристик, культури та уподобань пацієнта» (American Psychological Assessment, 2006: 273). Потрібно чітко розуміти, що в цьому контексті мова йде про «практики втручання», оцінку їхньої ефективності, про практику уточнення клінічного діагнозу, де інтуїція та напрацьовані сценарії професіоналів мають суттєву вагу. При наявності суперечливих доказів з різних джерел, слід керуватися третім принципом, який встановлює ієрархію доказовості.

Сила наукової обґрунтованості оцінюється за строгою шкалою. Найбільш надійними вважаються докази, отримані в ході систематичних оглядів і мета-аналізів, за ними йдуть рандомізовані контрольовані дослідження, тоді як експертні думки, опитування та кореляційні дослідження вважаються слабкими формами доказів. Четвертий принцип говорить про необхідність звертати увагу на психометричні показники методик оцінювання. Свідомий вибір на користь методик з низькими психометричними показниками (валідності та надійності) є неналежною практикою, свідчить про низьку компетентність дослідника. П'ятий принцип говорить нам, що психологічне оцінювання як процесуально-орієнтована практика взаємодії психолога з респондентом може приводити до рішень, прийнятих під впливом особистісних упереджень, евристик, когнітивних викривлень. Профілактично потрібно застосовувати практики, які знижують цей негативний вплив. Такими конструктивними практиками є використання статистичних методів прийняття рішень та процедур «дебаясингу» (зменшення упередженості). Наприклад, до таких стратегій належить розгляд альтернативних гіпотез («consider the opposite») та самомоніторинг на предмет когнітивного переважання (Bornstein, 2017). Шостий принцип демонструє важливість врахування контексту як в широкому значенні цього слова (мова, ментальність, популяція), так і в більш вузькому значенні як ситуація, в якій відбувається оцінювання. Наш досвід показує, що хронічний стрес, який переживають українці понад 4 роки війни, позначається не лише на тестових нормах, які мають бути переглянуті, а й на структурі опитувальників та шкал. Певні питання перестають «працювати» на первинні шкали, внаслідок зміни їх репрезентації у свідомості респондентів, отже перевірка внутрішньої структури шкали стає обов'язковою процедурою (Колесніченко та ін., 2024). Також Р. Борнштейн визначив два чинника, що обумовлюють зовнішній контекст для психологічного оцінювання, а саме: 1) тип методики, який визначає особливості сприйняття інформації респондентом; 2) інструкції, стиль взаємодії психолога, оточення, емоційний стан респондента. Отже, під час проведення оцінювання психолог має фіксувати та враховувати ці фактори. Врахування має бути організоване як діалог, в процесі якого психолог обговорює з респондентом його результати та ймовірні чинники їх. Сьомий принцип є достатньо суперечливим та потребує також обґрунтування та доказів. Р. Борнштейн зазначав у своїх працях важливість використання мультимодального підходу до заходів психологічного оцінювання (2017). Однак, мають існувати чіткі критерії регуляції виникаючих суперечливостей, один з яких – інкрементна валідність (incremental validity). Інкрементна валідність відповідає на такі питання: «Чи варто, з точки зору часу та грошей, (а) використовувати певний інструмент, (б) отримувати дані про одну й ту саму змінну за допомогою кількох методів, (в) збирати паралельну інформацію з різних джерел та (г) збирати дані оцінювання, що виходять за рамки інформації про діагноз...» (Hunsley & Mash, 2007: 43). Восьмий принцип встановлює пріоритет процесуальних показників над результативними. Це легко можна зрозуміти на прикладі перевірки валідності. Відповідно до підходу «процесуально-орієнтованої моделі» (Process focused model), розробленої Р. Борнштейном, фокус уваги дослідника має переноситися з кінцевого результату (балів) на сам процес отримання даних (Bornstein, 2011). Процес вимірювання валідності, на думку автора, потрібно організувати так, щоб він дозволяв зафіксувати ті психічні процеси, які обумовлюють відповідь респондента (його обмірковування варіантів, пригадування, зважування та ін.) Висновки. Таким чином, філософія ЕВРА перетворює оцінювання з механічного збору балів на наукове дослідження взаємодії між інструментом, контекстом та внутрішніми процесами респондента. Застосування принципів ЕВРА накладає на «інтуїтивне мистецтво» діагностики обмеження, перетворюючи оцінювання на науково контрольований процес прийняття рішення. Література: Колесніченко, Л., Савченко, О., & Береженна, О. (2024). Особливості психодіагностичного обстеження військових у

різних психо-емоційних станах. Перспективи та інновації науки, 8(42), 775-790. -775-790)[https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-8\(42\)-775-790-775-790](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-8(42)-775-790-775-790)) American Psychological Association, Presidential Task Force on Evidence-Based Practice. (2006). Evidence-based practice in psychology. *American Psychologist*, 61(4), 271-285. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.61.4.271> Bornstein, R. F. (2017). Evidence-Based Psychological Assessment. *Journal of Personality Assessment*, 99(4), 435-445. <https://doi.org/10.1080/00223891.2016.1236343> Bornstein, R. F. (2011). Toward a process focused model of test score validity: Improving psychological assessment in science and practice. *Psychological Assessment*, 23(2), 532-544. Hunsley, J., & Mash, E. J. (2007). Evidence-Based Assessment. *Annual Review of Clinical Psychology*, 3(1), 29-51. <https://doi.org/10.1146/annurev.clinpsy.3.022806.091419>

СЕКЦІЯ 2.
КЛІНІКО-ПСИХОЛОГІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ДАНІ ПРО ПСИХІЧНЕ
ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ ЯК ДЖЕРЕЛО ЗНАНЬ ДЛЯ ПРАКТИКИ ПСИХОЛОГІВ І
ПСИХОТЕРАПЕВТІВ